

DIAGNOSTIKA INTELEKTOVO NADANÉHO DIEŤAŤA

ANETA LAZAROVÁ

Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva, Šaľa

Súhrn: Diagnostika všeobecne intelektovo nadaného dieťaťa (žiaka) obsahuje komplexný a celostný prístup k dieťaťu, jeho špecifickým prejavom a charakteristikám od raného detstva cez predškolský vek. Vlastná diagnostika nepozostáva iba z psychologického merania intelektových schopností a predpokladov klasickými psychodiagnostickými metódami a testami, ale nesie v sebe aj systematické zbieranie a následné vyhodnotenie všetkých dostupných informácií o správaní dieťaťa, jeho prístupe k riešeniu predkladaných úloh, výberu jeho riešení a stratégií, poznanie jeho osobnostného, emočného a sociálneho nastavenia k sebe, ale aj smerom k vonkajšiemu svetu. Komplexná diagnostika zahŕňa intelektové a výkonové schopnosti, osobnostné predpoklady, mieru tvorivosti, sociálne dispozície, emočné nastavenie. Sú to veľmi významné indikátory toho, že intelektovo nadané dieťaťo bude rozpoznané a následne mu bude venovaná adekvátne starostlivosť v oblasti výkonovej aj osobnostnej.

Kľúčové slová: intelektovo nadané dieťa, inteligencia, nadanie, diagnostika, psychodiagnostické testy

Pre pochopenie pojmu inteligencie sú najdôležitejšie pojmy myslenie a učenie. Inteligencia, resp. všeobecná intelektová schopnosť sa rozvíja na podklade zdedeného systému vlôh a vrozeného anatomicko-fyziologického základu, zakódovaného v príslušnej mozgovej kapacite, na ktorom sa táto schopnosť rozvíja vo vzájomnom vzťahu s prostredím.

V oblasti skúmania inteligencie zohrala dôležitú úlohu neurológia, ktorá vniesla nové poznatky a informácie o stavbe mozgu, jeho fungovaní, štruktúre a podieľaní sa na vývoji inteligencie. Odborníci z oblasti neurológie zistili, že mozog človeka má až 100 miliárd neurónov, ktoré sú prepojené 100 biliónom spojení – synapsií, a preto sa usudzuje, že nepoznáme jeho celkové možnosti. Výskumy potvrdzujú, že veľkosť mozgu a množstvo nervových buniek sú vyvážené a zodpovedajú prísunu krvi cievami; aj z toho dôvodu je nemožné, aby sa ďalej zvyšovala kapacita mozgu. Rýchlosť prenosu signálov dospela tiež k svojmu limitu. Pri väčšom mozgu by boli dlhšie prenosové cesty, a to by sa na jeho fungovaní muselo prejavovať (Lazníbatová, 2007).

Človek ako jediný disponuje schopnosťou uvedomovať si činnosť vlastného systému spracovania informácií. Špecializácia a plasticita nervovej sústavy sú základné charakteristiky nervového systému, ktoré sa uplatňujú vždy pri riešení nových úloh a problémov. H. Gardner (1999) uvádza, že dieťa má vo veku jedného až dvoch rokov veku života najväčšiu hustotu nervových spojení – synapsií, dokonca má v tomto období väčšiu hustotu synapsií ako priemerný dospelý človek. Vo veku medzi druhým a šestnástym rokom hustota synapsií klesá a potom ostáva približne rovnaká do sedemdesiateho roku života.

Veľkým neurobiologickým objavom bolo zistenie, že každá mozgová hemisféra je zodpovedná za iný typ funkcie. Je známe, že každá mozgová hemisféra riadi senzomotorické schopnosti na opačnej strane tela. Jedna polovica mozgu býva vždy dominantná. Dominantnosť hemisfér rozhoduje o pravo-ľavej preferencii. Pri ľavorukosti je dominantná pravá hemisféra, pri pravorukosti má dominanciu ľavá hemisféra.

V praxi sa nám potvrdzuje, že medzi intelektovo nadanými deťmi sa nachádza mnoho detí s dominantnou pravou hemisférou a ľavou rukou. V poradenskej praxi sa nezriedka stretávame s deťmi s intelektovým nadaním, ktoré sú tzv. obojručné, ambidextri, to znamená, že pri manuálnych činnostiach dokážu rovnocenne používať obe ruky. V priebehu neskorších rokov, pri nástupe do školy si vyberú jednu ruku, ktorú vnímajú ako dominantnú, teda ktorou píšú, ale napriek tomu nemajú problém napríklad strihať nožničkami alebo šiť druhou rukou.

Pojem inteligencie

Problematika intelektového nadania sa odvíja od definície pojmu inteligencia. Doteraz nejestvuje iba jediná definícia inteligencie, ale všeobecne je možné definovať inteligenciu ako „*schopnosť determinujúcu kognitívne operácie, ktorej podstatou je objavovanie a chápanie vzťahov*“ (Meili, podľa Laznibatovej, 2007). Inteligencia je súbor schopností, ktoré dovoľujú jedincovi rýchly vhlad do situácie, následne možnosť zaujať stanovisko, ktoré je pre daného jedinca a danú situáciu najvýhodnejšie. Francúz Alfréd Binet zostavil prvý test na meranie rozumových schopností a za základné prejavy inteligencie považoval schopnosti správne hodnotiť, chápať a usudzovať. David Wechsler Binetovu tézu ďalej rozvinul a poňal inteligenciu ako všeobecnú schopnosť jednotlivca konať účelne, myslieť racionálne a úspešne sa vyrovnávať so svojím prostredím. G. Spearman bol zástancom dvojfaktorového modelu inteligencie, ktorý je založený na téze, že všetci ľudia majú rôzne vysoký všeobecný intelligenčný faktor (g-general) a takisto majú viacero špeciálnych faktorov (s-special), s čím však nesúhlasil napr. L. L. Thurstone, ktorý bol zástancom viacfaktorového modelu inteligencie (podľa Laznibatovej, 2007).

Nemožno opomenúť ani veľmi známu teóriu J. Piageta (1999) o štyroch vývinových stupňoch inteligencie:

1. štádium senzomotorickej inteligencie – do osemnástich mesiacov veku života,
2. štádium predoperačných predstáv – do siedmeho roku veku života,
3. štádium konkrétnych operácií – do jedenásteho roku veku života,
4. štádium formálno-logických operácií.

R. B. Cattell (podľa Laznibatovej, 2007) rozlišoval inteligenciu fluidnú – vrodenú a kryštalickú – získanú ako komplex naučených poznatkov.

V súčasnosti sa inteligencia chápe skôr z hľadiska kognitívnych poznávacích procesov; ide o prístup zameraný na spracovanie informácií. Predstaviteľom tohto prístupu je R. J. Sternberg (podľa Laznibatovej, 2007), ktorý vychádza z toho, že jedinec má k dispozícii určité množstvo a kvalitu mentálnych procesov, ktoré pracujú organizovaným spôsobom tak, aby poskytli adekvátne odpovede v intelligenčných testoch. U Sternberga ide o komponentový prístup.

Za intelektovo nadané dieťa sa vo všeobecnosti považuje dieťa s vysokou úrovňou rozumových schopností. Nadané dieťa možno identifikovať a diagnostikovať ako dieťa s vysokým intelektovým potenciálom, jeho intelektová úroveň musí prekračovať hranicu IQ 130, ktorá je meraná štandardnými psychologickými testami. Potrebne je zdôrazniť, že pri hodnotách IQ každých 15 bodov predstavuje inú kvalitatívnu úroveň nadania a kategóriu (tamže).

Takmer 95 % populácie má IQ medzi 70 – 130. Extrémne nízke alebo vysoké výkony sú rovnaké: približne 2 % majú nízke IQ (pod 70). IQ nad 145 alebo IQ pod 55 možno zistiť len u jedného človeka na 1000 ľudí. J. Laznibatová (2007), odvolávajúc sa na L. H. Foxa, konštatuje, že v minulosti bola ako oficiálna hranica nadania používaná hodnota IQ = 120, v súčasnosti túto hranicu predstavuje IQ = 130.

Vychádzajúc z našej poradenskej praxe konštatujeme, že miera naplnenia identifikovaných intelektových schopností a predpokladov detí je determinovaná mnohými vonkajšími a vnútornými faktormi, akými sú osobnostné predpoklady dieťaťa, vlastná miera motivácie detí, trpezlivosť, vytrvalosť, schopnosť začať, pokračovať a dokončiť riešenie problému, rodinná výchova, pomoc a podpora zo strany rodiny, školy, sociálne možnosti rodiny, zdravotný stav dieťaťa a ďalšie faktory.

H. Gardner (1999) opisuje sedem druhov inteligencie, pričom každú z nich chápe ako samostatný systém:

1. *verbálna inteligencia* – zahŕňa rečové, jazykové schopnosti,
2. *logicko-matematická inteligencia* – predstavuje logické prístupy k riešeniu problémov,
3. *priestorová inteligencia* – vnímanie priestoru, vizuálnej stránky,
4. *muzikálno-rytmická inteligencia* – vnímanie melódie, rytmu, zvukov,
5. *pohybová inteligencia* – zahŕňa v sebe schopnosť používať telo na sebaujadravanie, zručnosť manipulácie s predmetmi,
6. *prírodná inteligencia* – vnímanie spojitostí v prírode,
7. *personálna inteligencia* – delí ju na dve podkategórie:
 - a) *interpersonálna inteligencia* – schopnosť vhl'adu do medziľudských vzťahov,
 - b) *intrapersonálna inteligencia* – vlastné kompetencie, porozumenie svojim pocitom.

Z praxe je nám zrejmé, že prvé tri typy inteligencie sú merateľné štandardizovanými testami a práve tieto tri typy inteligencie sú vysoko oceňované a občas snád' aj preceňované v našej spoločnosti.

Nadané deti majú mnohokrát problém v interpersonálnych vzťahoch a napriek tomu, že disponujú bohatými akademickými a encyklopedickými vedomosťami, ohurujú nás šírkou a hĺbkou svojich znalostí, nezriedka sa im stáva, že sa nedokážu primerane uplatniť na trhu práce, nájsť si svoje miesto v spoločnosti, vytvárať spokojné a naplňajúce vzťahy, adekvátne sa presadiť a ponúknuť všetko to, čím v skutočnosti disponujú.

V deväťdesiatych rokoch minulého storočia bol zavedený pojem *emocionálna inteligencia* autorov Saloveyho a Mayera (Goleman, 1997). Podrobnejšie sa zaoberá interpersonálnou a intrapersonálnou inteligenciou, pričom ju rozdeľuje na päť oblastí:

1. *sebauvedomovanie* – poznanie vlastných emócií, prežívania je veľmi dôležité z hľadiska správnych a dobrých rozhodovaní o sebe a druhých,
2. *sebariadenie* – schopnosť ovládať svoje emócie a mať ich pod kontrolou, toto je možné vtedy, ak poznáme príčinu našich emócií a rozumieme stavu, v ktorom sa nachádzame,
3. *sebamotivácia* – schopnosť vytrvať, sám seba motivovať, dôverovať vlastným silám,
4. *empatia* – schopnosť vnímať a cítiť emócie druhých, ich prežívanie, city, potreby,
5. *angažovanosť* – schopnosť vytvárať medziľudské vzťahy, riadiť, viesť, organizovať iných.

Poznanie vlastnej emocionálnej inteligencie, jej silných aj slabých stránok, môže výrazne napomôcť rozvoj osobnosti, a to nielen u intelektovo nadaných detí.

Pojem nadania

Pojmu nadania v zmysle komplexného fenoménu, podobne ako to bolo v kapitole o pojme inteligencia, nebola doteraz nájdená jednoznačne akceptovateľná a výlučná definícia, ktorá by nemenne vymedzila jasnú a presnú hranicu jeho chápania.

J. Laznibatová (2007) chápe nadanie ako výnimočnú všeobecnú intelektovú spôsobilosť, ktorú je možné dokázať pomocou spoľahlivých diagnostických metód, za predpokladu, že táto výnimočná vývinová úroveň je po dlhšie časové obdobie, spravidla niekoľko rokov, do vysokej miery konštantná.

P. Hartl a H. Hartlová (2000) definujú nadanie z viacerých aspektov:

1. *kvalitatívne osobitný súhrn schopností, ktoré podmieňujú úspešné vykonanie činnosti, súčinnosť schopností, ktoré tvoria určitú štruktúru, umožňujú kompenzovať nedostatky niektorých schopností, vďaka prednostnému rozvoju iných schopností;*
2. *všeobecné schopnosti alebo všeobecné prvky schopností, ktoré podmieňujú možnosti subjektu, úroveň a osobitosti jeho činnosti;*
3. *rozumový potenciál alebo inteligencia, celostná, individuálna charakteristika poznávacích možností a schopností učiť sa;*
4. *súhrn vlôh, vroděných daností, prejavov úrovne a osobitosti vroděných predpokladov;*
5. *existencia vnútorných podmienok na dosahovanie vynikajúcich výsledkov v činnosti.*

Intelektové nadanie je skôr všeobecné nadanie, v mladšom veku je orientované širšie na všetky oblasti, kým akademické nadanie sa týka konkrétnej intelektovej oblasti.

Odborníci sa dlhú dobu zaoberajú štruktúrou nadania – hľadáním faktorov, ktoré ho vytvárajú a priamo ovplyvňujú. Nadanie pokladajú za súbor vysokých schopností, ako aj iných vlastností osobnosti. Napríklad J. S. Renzulliho (1977) trojprstencový, triadický model nadania zobrazuje nadanie ako prienik troch dôležitých faktorov: vysokých schopností, tvorivosti a motivácie.

Významnými faktormi podieľajúcimi sa na rozvoji a podpore nadania sú vplyvy prostredia, rodiny, rovesníkov, školy a iné faktory.

Zjednodušene môžeme povedať, že intelektovo nadané dieťa je dieťa s akcelerovaným kognitívnym vývinom, ktoré pri dostatočnej motivácii a tvorivosti za primeranej stimulácie zo strany prostredia dosahuje v porovnaní so svojimi rovesníkmi výnimočné výkony v jednej alebo viacerých intelektových činnostiach. Z praxe však môžeme povedať, že nie vždy sa takéto dieťa musí prejavovať aj nadpriemernými výkonmi v škole.

V. Dočkal (2005) definuje nadanie ako: „*nielen to, čo sme zdedili, genotyp, ale aj to, čo zo svojho genotypu v priebehu života vytvoríme – fenotyp.*“ Dočkal označuje za nadanie aktuálne fenotypické vlastnosti človeka, ale zároveň pripomína, že je podstatné venovať sa aj problematike dedičnosti. Ako ďalej píše, pokúšať sa vyčíslit' podiel heredity a prostredia na výslednú podobu nadania je nezmyslené. V konkrétnom prípade môže zohrávať veľkú úlohu a podiel genetika, v inom prípade zohráva hlavnú rolu vysoko stimulujúce prostredie a vonkajšie vplyvy. Za najvýstižnejšiu predstavu o spolupôsobení dedičnosti a prostredia považuje tzv. model genetických limitov. Genetická výbava konkrétneho človeka predstavuje akýsi limit, kam až sa jeho nadanie môže rozvinúť. Na to, aby sa rozvinulo, potrebuje predovšetkým stimulujúce sociálne prostredie. Slová nadanie a talent používa ako synonymá. Faktory, ktoré V. Dočkal (tamže) považuje za ovplyvňujúce vývin nadania:

1. *dedičnosť* a biologický stav organizmu,
2. *prostredie* – sociálne, materiálne, prírodné, fyzikálne,
3. *vlastná aktivita jednotlivca* – sprostredkúva spolupôsobenie dedičnosti a prostredia,
4. *náhoda*, resp. šťastie.

Samozrejme, akákoľvek forma nadania sa môže prejavovať len vtedy, ak je systematicky podporovaná rodinou, školou, širším okolím, v ktorom jedinec vyrastá, za predpokladu, že toto nadanie bolo identifikované.

Napriek tomu, že dedičnosť a prostredie sú vo vývine nadania od seba neoddeliteľné, väčšina odborníkov sa v súčasnosti zhoduje v názore, že pri niektorých aspektoch, akým je aj

inteligencia človeka, je podiel dedičnej zložky predsa len vyšší a nadanie je do určitej miery viac produktom biologických faktorov (Laznibatová, 2007).

Vysoké nadanie sa netýka len intelektových schopností, ale zahrnuje komplexne celú osobnosť. Po dlhoročných skúsenostiach z práce s intelektovo nadanými deťmi môžeme konštatovať, že nadanie je výsledkom vzájomného pôsobenia vnútorných dispozícií, celkového osobnostného potenciálu, ako aj komplexu sociálnych a kultúrnych podmienok na učenie a podávanie nadpriemerných výkonov.

Diagnostika nadaného dieťaťa a charakteristické prejavy intelektovo nadaných detí

Špecifické podoby intelektového nadania je možné spoznať už u detí vo veku 1 až 1,5 roka, teda v období, v ktorom sa prudko rozvíjajú rečové schopnosti dieťaťa. Nadané deti bývajú už v ranom veku nadpriemerné v mnohých oblastiach, takéto deti sa naučia skôr sedieť, chodiť, hovoriť, sú to živé, pozorné a veľmi bystro reagujúce deti. Vychádzajúc z našej dlhoročnej odbornej praxe môžeme medzi základné indikátory, ktoré nám pomáhajú pri diagnostike intelektového nadania, zaradiť nasledujúce:

- *dieťa pomerne skoro fixuje a rozpoznáva ľudí a predmety vo svojej blízkosti,*
- *veľmi skoro reaguje na svoje okolie úsmevom a snaží sa o „kontakt“,*
- *potrebuje menej spánku ako ostatné deti v jeho veku,*
- *prítomný je skorý nástup chôdze,*
- *rýchly nástup reči a s tým spojené otázky,*
- *nervozita až zlosť, ak nedostane dostatočné odpovede od dospelých,*
- *výrazný vývinový náskok pred rovesníkmi v jednej alebo viacerých kognitívnych oblastiach,*
- *skorý nástup čítania – mnohé nadané deti sa naučia čítať samy už v predškolskom veku,*
- *skorý nástup matematických schopností (počítanie až do sto či tisíc, násobenie a pod.),*
- *vynikajúca pamäť,*
- *ľahké a rýchle učenie,*
- *široké spektrum záujmov,*
- *výber špecifických záujmov a hĺbka ich poznania,*
- *dieťa porovnáva, hľadá podobnosti, rozdiely medzi ľuďmi, predmetmi,*
- *prítomná je nezávislosť v myslení,*
- *tvorenie vlastných úsudkov, záverov,*
- *vlastná aktivita pri získavaní informácií,*
- *originalita a nápaditosť v myslení,*
- *vysoká miera kreativity,*
- *špecifický zmysel pre humor,*
- *odmietanie mechanických, automatických činností,*
- *vysoká miera vnímavosti na zmeny v okolí,*
- *vysoká schopnosť zamerania a sústredenia na oblasť záujmov,*
- *široká a aktívna slovná zásoba,*
- *vyhľadávanie spoločnosti dospelých,*
- *používanie cudzích a abstraktných slov,*
- *emocionálna a sociálna nevyrovnanosť,*
- *hyperaktivita,*
- *nedostatočne rozvinutá grafomotorika – zvlášť u chlapcov,*
- *nízke sebavedomie,*
- *zvýšená precitlivosť,*
- *sociálna zraniteľnosť,*

- *znižená sociálna adaptácia,*
- *neochota podriaďiť sa vonkajším autoritám – zvýšená kritickosť voči nim,*
- *zvýšený perfekcionizmus,*
- *zvýšené požiadavky na seba a svoje okolie,*
- *vysoká miera kritickosti voči iným, ale aj voči sebe,*
- *zvýšená uzavretosť, neprístupnosť až odmietavosť,*
- *ťažšia prispôsobivosť sociálnemu okoliu a jeho požiadavkám.*

V sociálnom a emocionálnom správaní nadaných detí môžeme badať, že tieto deti sa nechcú za každú cenu stotožniť s názorom väčšiny, majú vlastný názor a sú nekonformné. Často práve spôsob a miera vlastnej nekonformnosti vedie k vytváraniu problematických vzťahov medzi dieťaťom a dospelým, resp. medzi dieťaťom a jeho rovesníkmi.

Na jednej strane vnímame tieto deti ako intelektovo zrelšie, vyspelejšie, vyhládajúce skôr spoločnosť dospelých alebo vekovo starších detí, na druhej strane si uvedomujeme ich zvýšenú emočnú nevyrovnanosť, občas až labilitu, krehkosť ich psychiky, oveľa citlivejšie prežívanie situácií, či už vo vzťahu k svojim výkonom, alebo vo vzťahu k okoliu.

Zaujímavým aspektom je ich vzťah k autoritám. Ako sme sa už zmienili, intelektovo nadané deti nie sú ochotné nekriticky akceptovať autoritu dospelého človeka, rodiča, učiteľa, veľmi ťažko prijímajú direktívne pravidlá, nariadenia, nelogické príkazy. Sú voči autorite učiteľa alebo rodiča kritické, vyžadujú od neho rovnocenné zaobchádzanie a prejavy akceptácie. V prípadoch, ak nie sú intelektovo nadané deti včas a správne identifikované a nie je im poskytnutý špeciálny prístup, na mnohých učiteľov môžu pôsobiť tieto deti ako arogantné, nevychované a bez hraníc. Často v týchto situáciách dochádza k silným konfrontáciám medzi učiteľom a dieťaťom, ktoré môžu viesť k otvorenému nepriatiu dieťaťa učiteľom, nepriateľstvu až odmietaniu.

Dôležitým a viackrát zdôrazneným faktom v našej práci je skutočnosť, že emocionálna a sociálna zrelosť nadaných detí nie sú na rovnakej úrovni ako výška ich intelektu. Je namieste použiť definíciu J. C. Terassiera (1982), ktorý uvádza: „*nadané dieťa je také dieťa, ktorého intelektový vývin je superiórny oproti normálnemu vývinu detí toho istého veku, zatiaľ čo afektívny – emocionálny, vzťahový, sociálny a psychomotorický vývin korešponduje s normou jeho veku.*“ S týmto autorovým tvrdením sa môžeme takmer úplne stotožniť a myslíme si, že lepšie a výstižnejšie vyjadrenie diskrepancie medzi intelektovými schopnosťami a osobnostnými kompetenciami dieťaťa v rámci jeho celkového vývinu ani nemožno podať.

Vývinová asynchronia je evidentná vo viacerých oblastiach a možno ju pozorovať v týchto hlavných oblastiach fungovania (Silvermanová, podľa Laznibatovej, 2007):

Intelektovo-motorická asynchronia – znamená nesúlad medzi rozumovým a telesným vývinom, dieťa je v jednej oblasti vysoko nadané a v druhej vykazuje priemerné až podpriemerné výkony.

Z vlastnej praxe uvádzam prípad dieťaťa, ktoré už v materskej škole zrávalo počet topánok všetkých detí s použitím násobenia, ale pri zaväzovaní šnúrok v topánkach mu museli pomáhať vekovo mladšie deti, pretože jeho motorický vývin a zvlášť jemná motorika výrazne zaostávali za úrovňou jeho intelektových schopností a reálnych motorických možností.

V prípade, že učiteľka nerozpozná, že má v škôlke nadané dieťa, bude vyjadrovať nespokojnosť s tým, že dieťa je nešikovné v zaväzovaní si šnúrok, že mu musia ostatné deti pomáhať, a tým nevedomky začína vytvárať a podporovať negatívny sebaobraz dieťaťa v tom, že všetky deti to dokážu, iba ono nie.

Intelektovo-senzomotorická asynchrónia – znamená rozdiel medzi úrovňou myslenia, rýchlosťou akou sa deti naučia čítať a úrovňou ich písania a kreslenia, ktoré sú pomalé, neúhladné.

Vychádzajúc zo svojej praxe môžem potvrdiť, že deti s intelektovým nadaním veľmi nerady kreslia, týka sa to zvlášť chlapcov, ich písmo po nástupe do školy býva často neúhladné, nečitateľné, úprava v zošitoch vyzerá byť pre nezainteresovaného človeka nesystematická a chaotická. Pri identifikácii nadania vznikajú často zaujímavé situácie, pri ktorých dieťa „kreslí“ niečo ťažko identifikovateľné, ale pri žiadosti o interpretáciu kresby je schopné vysvetliť vznik tornáda, ktoré nakreslilo.

Intelektovo-verbálna asynchrónia sa prejavuje v rozdieloch medzi tým ako rýchlo dieťa myslí a jeho schopnosťou formulovať svoje myšlienky. Ide o nevyrovnanosť medzi obsahom myslenia, kapacitou a rýchlosťou myšlienkového produkcie nadaných detí a ich schopnosťou vyjadriť celý rozsah myšlienok. Spomínaná nevyrovnanosť býva zdrojom nedorozumení medzi deťmi a dospelými, pretože pre mnohých dospelých môže byť obťažné rozlíšiť deti s nízkou úrovňou myslenia od detí nadaných s uvedenou disharmóniou.

V svojej poradenskej praxi sa často stretávam so zajakávaním intelektovo nadaných detí, zvlášť chlapcov. V prípade vylúčenia organických, fyzických a psychických príčin často dospejeme k zisteniu, že ich reč je „prekotná“ hlavne z dôvodu nesúladu medzi rýchlosťou ich myslenia a ich potrebou rýchlo vysloviť a odovzdať danú myšlienku svetu. Potvrdilo sa nám, že viaceré zajakavé intelektovo nadané deti si svoju zajakavosť dlho ani neuvedomujú, až keď sú na ňu často upozorňované rodičmi, resp. okolím, začnú sa viac kontrolovať a sú menej spontánne v prejave.

Intelektovo-emocionálna asynchrónia – mnohé intelektovo nadané deti sú výrazne emocionálne aj sociálne nezrelé, mnohé z nich sú silne naviazané na rodičov, iné sú zvýšene uzatvorené do seba, emočne krehké a zraniteľné.

Intelektovo-sociálna asynchrónia – prejavuje sa v tom, že aj keď má nadané dieťa potrebu komunikovať s inými deťmi, veľmi ťažko sa k nim dokáže priblížiť. Akoby nadané deti nemali dostatok sociálnych kompetencií na zvládanie týchto procesov, aj preto častejšie vyhľadávajú vekovo staršie deti alebo spoločnosť dospelých. Pravdepodobne tam cítia väčšiu mieru prijatia, aj vďaka tomu, že dokážu „niečo“ zaujímavé ponúknuť (využijú svoje vedomosti) a zároveň cítia, že od nich bude požadovaný menší vklad vlastných sociálnych interakcií, v ktorých sa necítia byť až tak silnými.

Pri práci s nadanými deťmi často riešim problém s akceptovaním predškolského zariadenia, pretože tieto deti nechápu, prečo sa majú v škôlke zdržovať, keď sa tam nič nové nenaučia, podnety v materskej škole vnímajú mnohokrát ako málo stimulujúce a nezaujímavé.

Senzitivitu nadaných vnímame ako zvýšenú schopnosť veľmi intenzívne vnímať javy, veci, situácie, ktoré ich okolie často prehliadne, nepovažuje ich za dôležité. Nadané deti naopak prežívajú oveľa intenzívnejšie vnútorné i vonkajšie vzťahy, zároveň si uvedomujú svoju odlišnosť spočívajúcu v tom, že inak chápu veci a „nesplývajú“ s prostredím, v ktorom žijú. Reakciami sú uzatváranie sa do seba, vzdorovitosť, odmietanie spoločných aktivít, sociálna izolácia, neprímerané správanie. Tieto deti často trpia stresom, osamelosťou, pocitmi zbytočnosti, neschopnosťou niekam patriť a cítiť sa tam dobre.

Nadané deti v reálnom živote vykazujú široké spektrum problémov v emocionálnej oblasti. Na jednej strane vnímame ich uzavretosť, introverziu, zníženú adaptabilitu, na strane druhej sa stretávame so zvýšenou afektivitou až hyperafektivitou, ktorá môže viesť až k formám agresivity.

Charakteristickým znakom emocionálnej lability nadaných detí je prítomnosť ich zvýšenej plačlivosti. Mnoho razy sa bez očividného dôvodu rozplačú, plačú však aj vtedy, ak ich niečo dojme, ak sa tešia, ak vidia, že niekto trpí, sú svedkom nešťastia, napríklad

v televízii vidia smutné zábery. Ďalším prejavom emočnej lability nadaných detí sú výbuchy hnevu a dlhšie záchvaty plaču, ktoré je ťažké zastaviť. J. Laznibatová (2007) vysvetľuje tieto prejavy emocionálnej lability ako spôsob odreagovania krehkej psychiky nadaných detí, keď ešte nepoznajú iné formy odreagovania a relaxu z nahromadených intelektuálnych a emocionálnych zážitkov. Môžu byť tiež spôsobené veľkou predstavivosťou, alebo nevyváženosťou spracovania jednotlivých zážitkov na rozumovej a citovej úrovni, keď nastupuje fantázia, imaginatívne predstavy, ktoré vyvolávajú obavy, strach napätie, úzkosť.

Zo skúseností môžeme potvrdiť, že úzkostlivosť a rôzny strach nadaných detí môžu mať reálne základy, no takisto môžu byť založené na nereálnych obavách. Práve nadané deti sa často neprimerane obávajú vecí, ktoré by sa mohli stať, majú napríklad *strach o blízke osoby, niečo sa im stane, neprídu po neho do školy, niekto im ublíži, umrú, odídu, alebo majú obavy z rôznych situácií, začne horieť dom, niekto vykradne ich byt a pod.* Do istej miery je zvýšená predstavivosť podmienená ich vysokou schopnosťou imaginácie, obrazotvornosťou, avšak problém nastáva vtedy, ak sú síce schopné rozumovo pochopiť, že daná situácia nenastane, ale emočne nie sú schopné tento fakt prijať a upokojiť sa.

Ďalším a pomerne rozšíreným špecifickým prejavom týchto detí je hyperaktivita, niekedy vo forme výbušnosti a impulzivity. V prípade, že nenájdu vhodné spôsoby a metódy na zvládanie týchto prejavov, nezriedka sa stane, že prerastajú do agresívnej formy správania. V období predškolského veku sa vyskytuje tvrdohlavosť a neústupčivosť.

Spomínam si na prípad chlapčeka, ktorý prišiel do nášho zariadenia kvôli identifikácii nadania. Počas merania jeho intelektových schopností spravil dva subtesty z desiatich a oznámil, že na dnes stačilo a on končí. Matka ho nijako nevedela prehovoriť, aby v úlohách pokračoval. Keď prišiel na ďalšie stretnutie, oznámil, že dnes bude pracovať, spraví všetky úlohy výborne a ešte bude aj rýchly. Výsledky meraní potvrdili vysoký intelektový potenciál dieťaťa a chlapec bol zaradený do programu vzdelávania intelektovo nadaných detí. Matke sme pravidelne poskytovali poradenstvo ohľadom jeho výchovného usmerňovania a pri jeho osobnostných a emočných prejavoch.

Emocionálna senzitivita, veľká precitlivenosť a labilita nadaných detí sú mnohokrát hodnotené ako negatívne črty osobnosti a nevhodné prejavy ich správania. Práve tam vznikajú prvé konfrontácie medzi nadaným dieťaťom a okolím, keďže dospelí sa snažia tieto vývinové špecifiká často dostať do „normy“ a tlačia svojimi očakávaniami a nevhodnými metódami dieťa do toho, aby sa správalo ako deti, ktorých správanie a prejavy sú spoločensky akceptovateľné a žiaduce. Znova sa podieľame na tvorbe bludného kruhu, keďže dieťa nie je schopné tieto požiadavky spĺňať, začne sa izolovať a uzatvárať.

Nadané deti prežívajú vzhľadom na svoj atypický vývin viac stresových situácií, ktoré môžu byť vyvolané nevhodnými výchovnými prístupmi zo strany rodičov, zdôrazňovaním disciplíny učiteľmi, nereálnymi očakávaniami ohľadom ich výkonov. Takisto si tieto deti skôr uvedomujú, že mnohé veci nefungujú tak, ako by mali, ale nie je v ich kompetenciách akýmkoľvek spôsobom to zmeniť. Takéto poznanie býva zdrojom deprivácie.

Identifikácia intelektovo nadaných detí (žiakov)

Podľa § 2 ods. 1 vyhlášky MŠ SR č. 307/2008 Z. z. O výchove a vzdelávaní žiakov s intelektovým nadaním, intelektové nadanie diagnostikuje centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. Všeobecne intelektovo nadaný žiak môže byť vzdelávaný v škole alebo v triede pre žiakov so všeobecným intelektovým nadaním, alebo formou individuálnej integrácie v bežnej škole (§ 3 ods.2 vyhlášky).

Všeobecné intelektové nadanie detí predškolského veku identifikuje psychológ centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. Podľa § 2 ods. 1 vyhlášky môže

centrum akceptovať aj výsledky diagnostických vyšetrení iným odborne kompetentným psychológom. Okrem výsledkov psychologických vyšetrení sa využívajú aj údaje z pozorovania dieťaťa, jeho ranej anamnézy, podľa možností aj údaje z pedagogickej a špeciálnopedagogickej diagnostiky dieťaťa.

Psychológ z konkrétneho centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie získava prvotné poznatky od rodičov dieťaťa, učiteľiek z materskej školy, resp. pedagógov zo školy, ktorú dieťa navštevuje. Nominované deti sa následne podrobia psychologickému testovaniu intelektových schopností. V prípade nejednoznačných výkonov a výsledkov môže byť testovanie aj viacnásobné a môžu byť použité iné psychologické testy, ktoré merajú všeobecné intelektové schopnosti a predpoklady dieťaťa.

Metodické pokyny na zaraďovanie detí do špeciálnych výchovno-vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných žiakov stanovujú, že pri identifikácii má psychológ zohľadňovať nasledujúce indikátory:

- údaje o doterajšom psychickom vývine dieťaťa získané od rodičov alebo osôb, s ktorými dieťa vyrastalo,
- údaje o prejavoch dieťaťa v materskej škole získané od pedagógov MŠ,
- údaje o prospechu a správaní dieťaťa v škole, ak ide o žiaka,
- údaje o pozornosti, vôľových vlastnostiach, motivácii získané pozorovaním dieťaťa v priebehu psychologického vyšetrenia,
- údaje o úrovni reprodukčných intelektových schopností získané dvoma nezávislými testami,
- údaje o tvorivosti, jej úrovni, štruktúre,
- údaje o sociálnom začlenení dieťaťa a jeho sociabilite.

Za najdôležitejšie pri identifikácii intelektovo nadaných detí a žiakov sa považuje zistenie úrovne všeobecných rozumových schopností – inteligencie. V súčasnosti sa medzi najpoužívanejšie a odporúčané testy inteligencie pre vekovú kategóriu detí predškolského a školského veku zaraďujú:

- WISC-III^{SK} – Wechslerova inteligenčná škála pre deti, vek: 5;4 – 16;11 roka;
- Woodcock-Johnson International Edition – na meranie kognitívnych schopností, od predškolského veku po dospelosť.

Pri diagnostike intelektového potenciálu môžu byť použité aj nasledujúce testy, s prihliadnutím na určité aspekty, ktoré je nutné rešpektovať:

- Kaufmanova hodnotiacia batéria pre deti K-ABC: testy možno použiť na doplnenie klinického obrazu o dieťaťi, vzhľadom na to, že tento test nemá slovenské normy;
- SB-IV: skôr na doplnenie klinického obrazu o dieťaťi, test nemá slovenské normy;
- Amthauer I-S-T – test štruktúry inteligencie – starší školský vek, žiaci SŠ, testy neprešli slovenskou štandardizáciou, nemecké normy z roku 1973;
- I-S-A – test štruktúry inteligencie – starší školský vek, žiaci stredných škôl, testy neprešli slovenskou štandardizáciou, normy sú nemecké z roku 1999;
- TIP – test intelektového potenciálu – orientačne, starší školský vek, SŠ, staré normy;
- Ravenove farebné progresívne matice – mladší školský vek, orientačne, normy z osemdesiatych rokov minulého storočia.

Za všeobecne intelektovo nadané dieťa (žiaka), ktoré má z toho vyplývajúce špeciálne edukačné potreby, označujeme dieťa, ktoré spĺňa nasledujúce kritériá (Metodické pokyny, 2008):

- A. Celková úroveň jeho intelektových schopností (po zvážení výsledkov vo všetkých použitých testoch) sa nachádza v pásme horných 2 % populačného ročníka (IQ nad 130), za predpokladu, že úroveň tvorivosti sa pohybuje aspoň v pásme priemeru.

- B. Úroveň tvorivosti spadá do pásma horných 2 % populačného ročníka, za predpokladu, že reprodukčné intelektové schopnosti dosahujú aspoň úroveň horných 10 % populačného ročníka (IQ nad 120).
- C. Pri posudzovaní intelektového nadania dieťaťa predškolského veku sa súčasne vyžaduje, aby jeho mentálny vek podľa testu neverbálnej inteligencie bol v deň nástupu do prvého ročníka základnej školy najmenej 7 rokov a 10 mesiacov.
- D. V školskom veku je možné za intelektovo nadaného označiť aj žiaka, ktorý podáva výnimočné učebné výsledky, pričom úroveň jeho reprodukčných intelektových schopností spadá do pásma horných 10 % populačného ročníka a úroveň tvorivosti aspoň do pásma priemeru.

Zaradenie dieťaťa, žiaka do programu vzdelávania intelektovo nadaných detí samozrejme vždy závisí od posúdenia všetkých dostupných informácií odborníkom – psychológom, ktorý rozhoduje o zaradení a následne ďalšom vzdelávaní intelektovo nadaného dieťaťa. Získané poznatky, vedomosti a výsledky psychologických vyšetrení psychológ vyhodnotí a následne odporučí, resp. neodporučí zaradiť dieťa do výchovno-vzdelávacieho programu pre všeobecne intelektovo nadaných žiakov.

Ak sú výsledky psychologického vyšetrenia dieťaťa nesúrodé, hraničné alebo z nejakého dôvodu nejednoznačné, je možné odporučiť jeho zaradenie do programu vzdelávania intelektovo nadaných žiakov na podmienený čas, v rámci pozorovacieho diagnostického pobytu. Po uplynutí diagnosticko-pozorovacieho obdobia, ktoré trvá zväčša tri alebo šesť mesiacov, sa vyhodnotia jeho školské výkony a výsledky a po dohode a odporúčaní pedagógov, ktorí dieťa vzdelávajú, sa potvrdí zotrvanie žiaka v tomto programe, resp. sa rozhodne o jeho zaradení do bežnej triedy alebo inej formy vzdelávania.

Vzhľadom na to, že intelektové nadanie nie je nemenné, je možné identifikovať žiaka ako nadaného v priebehu celej jeho školskej dochádzky. V praxi to znamená, že aj počas prebiehajúceho školského roka je možné poskytnúť deťom komplexnú psychologickú diagnostiku a po zistení dosiahnutia potrebnej hranice intelektového potenciálu je možné identifikované dieťa s intelektovým nadaním zaradiť do programu na vzdelávanie žiakov s intelektovým nadaním.

Psychológ centra môže v priebehu vzdelávania intelektovo nadaných žiakov robiť opakovane psychologickú rediagnostiku intelektových schopností žiakov z rôznych dôvodov počas celej školskej dochádzky. Samozrejme, že okrem výkonových schopností v škole sleduje aj psychický vývin žiakov, napomáha ich osobnostný a sociálny vývin, poskytuje poradenstvo a konzultácie rodičom nadaných detí, ako aj učiteľom týchto žiakov.

V prípade, ak žiak dlhodobo nie je schopný plniť požiadavky výchovno-vzdelávacieho programu pre všeobecne intelektovo nadaných žiakov, môže riaditeľ v zmysle platnej legislatívy požiadať príslušné centrum o psychologickú rediagnostiku žiaka a ak sa nadanie dieťaťa nepotvrdí, môže riaditeľ rozhodnúť o jeho vyradení z programu.

Vyradenie z programu môže navrhnúť aj psychológ, v prípade, ak žiak nedosahuje v procese výchovy a vzdelávania očakávané výsledky a ak mu nároky v programe spôsobujú problémy. Ak sa postupy v tomto programe ukážu byť neúčinnými a nadanie žiaka sa nerozvíja v súlade s očakávaním, môže psychológ na základe psychologického rediagnostického a špeciálno-pedagogického vyšetrenia navrhnúť vyradenie žiaka z programu a poradiť mu inú formu vzdelávania, ktorá bude v súlade s jeho aktuálnymi schopnosťami a možnosťami.

Vyradenie žiaka z programu sa môže udiť aj na základe žiadosti rodičov nadaného žiaka. V takomto prípade rozhodne riaditeľ o vyradení žiaka bez ohľadu na výsledky odborných vyšetrení.

Cieľom všetkých zúčastnených strán, počnúc rodičom, dieťaťom, žiakom, psychológom, učiteľom aj riaditeľom, by však mala byť snaha vytvoriť, poskytnúť,

zabezpečiť a podporiť také podmienky v školskom aj domácom prostredí, aby sa zistený intelektový potenciál dieťaťa mohol rozvíjať maximálne v rámci jeho možností a zároveň aby tento proces prinášal pocit seberealizácie a radosti pre samotné nadané dieťa.

LITERATÚRA

- DOČKAL, V. 2005. Zamerané na talenty, aneb Nadání má každý. Praha : Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-84-03.
- GARDNER, H. 1999. Dimenze myšlení. Teorie rozmanitých inteligencí. Praha : Portál. ISBN 80-7178-279-3.
- HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. Psychologický slovník, 1. vydání. Praha : Portál. ISBN 80-7178-303-X.
- GOLEMAN, D. 1997. Emoční inteligence. Praha : Columbus. ISBN: 80-85928-48-5.
- LAZNIBATOVÁ, J. 2007. Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie. 3. vydanie. Bratislava : Iris. ISBN 80-89018-53-X.
- Metodické pokyny na zaradovanie detí do špeciálnych výchovno-vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných žiakov č. CD-2005-19376/26377-1:091, schválené Ministerstvom školstva Slovenskej republiky dňa 25. augusta 2005 s platnosťou od 1. septembra 2005, aktualizované k 1. septembru 2008.*
- PIAGET, J. 1999. Psychologie inteligence. 1. vyd. Praha : Portál. ISBN: 80-7178-309-9.
- RENZULLI, J. S. 1977. The enrichment triad model: A guide for developing defensible program for the gifted and talented. Mansfield Center : Creative Learning Press. ISBN 0-936386-01-0.
- TERRASIER, J. C. 1982. Das Asynchronie Syndrom und der negative Pygmalion Effekt. In: URBAN, K. (Hrsg.): Hochbegabte Kinder. Heidelberg : Schindele, p. 92-97.
- Vyhláška MŠ SR č. 307/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní žiakov s intelektovým nadaním.*

Mgr. Aneta Lazarová absolvovala štúdium psychológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1996. Od roku 1998 pracuje ako samostatný psychológ najprv v Pedagogicko-psychologickej poradni v Šali, neskôr ako vedúca oddelenia Centra výchovnej a psychologickej prevencie s lôžkovým oddelením v Šali. Od roku 2007 je vedúcou Oddelenia osobnostného vývinu, kariérového poradenstva, prevencie, terapie a psychoterapie v Centre pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie v tom istom meste. Absolvovala viacero výcvikových kurzov a školení zameraných na skupinové formy preventívnej práce s deťmi a mládežou s poruchami správania, skupinové formy korektívnej, poradenskej, reedukačnej a socioterapeutickej práce, zdravý životný štýl, tréning komunikácie, diagnostiku inteligencie, identifikáciu intelektovo nadaných detí, prácu so Scénotestom, program Cesta k emocionálnej zrelosti, hypnózu i mediáciu. V roku 2013 absolvovala I. atestačnú skúšku so špecializáciou na najčastejšie používané metódy a formy práce v poradenskom procese s intelektovo nadanými deťmi. Venuje sa poradenskej psychológii v oblasti osobnostného, vzdelávacieho a kariérového vývinu detí a mládeže, problematike detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, hlavne detí so všeobecným intelektovým nadaním, poskytuje poradenstvo rodičom a učiteľom.